SEPTEMBER 2025

Morsø
LANDBRUGSRÅD

PLAN22+

VISION Fremtidens landbrug på Mors

MORSØ KOMMUNE

SEPTEMBER 2025

Kolofon

Visionen er er udarbejdet som led i et pilotprojekt støttet af Plan22+.

Plan22+ er en femårig indsats fra Plan- og Landdistriktsstyrelsen og Realdania, som skal understøtte kommunernes klimaarbejde ved at udvikle ny viden og redskaber til at indfri klimamålsætninger gennem den fysiske planlægning

PLAN 22+

Plan- og Landdistriktsstyrelsen

Realdania

INDHOLD

BAGGRUND	5
FORORD - HVORFOR EN VISION?	6
ET LANDBRUG DER UDVIKLER SIG	7
MAN KAN VÆRE LANDMAND PÅ MANGE MÅDER	10
VI INSPIRERER HINANDEN	12
DER ER MEGET VI KAN GØRE	14
ET AKTIV FOR LOKALSAMFUNDET	16
VISION	18
VIRKEMIDLER	20
HVAD GØR VI SELV? 11 FORTÆLLINGER OM GRØN OMSTILLING I LANDBRUGET	30

“Hvad er “rigtigt” landbrug i 2025? Man kan med fordel tænke lidt ud af boksen og udvide forståelsen af, hvad landbrug er og kan være”

Pia Boe Bak, Naturplejer

BAGGRUND

Visionen for Fremtidens Landbrug på Mors er lavet af Morsø Landbrugsråd, der består af et udsnit af lodsejerne på Mors, der repæsenterer forskellige driftsgrene, fuldtids- og deltidslandmænd, forskellige geografiske dele af Mors og forskellige aldre og køn.

Morsø Landbrugsråd blev dannet på baggrund af Morsø Kommunes klimahandlingsplan med det formål, at udforme en strategi for en multifunktionel jordfordeling for hele Mors og en vision for fremtidens mere klimavenlige landbrug på Mors.

Baggrunden er, at den eksisterende landbrugsdrift skaber en stor andel af de drivhusgasser, der udledes på Mors. Samtidig har "Aftalen om et Grønt Danmark" (Grøn Trepart) sat fokus på behovet for at mindske udledninger af næringsstoffer til miljøet.

Visionen er lavet på baggrund af et længere forløb med vidensopbygning, der har skabt et fælles udgangspunkt at tale ud fra. Visionen bygger desuden på en antropologisk undersøgelse af landbrugsrådets medlemmer og deres opfattelse af og fortællinger om landbruget i fortiden, nutiden og fremtiden, og på en ejendomsmæssig undersøgelse af medlemmernes bedrifter, og hvordan de kan udvikles i en retning, der i højere grad understøtter klima-, miljø og biodiversitetsmål.

"Vi prøver at gøre det lidt bedre hver dag"

Jesper Clausen, Grise- og kyllingeproducent

FORORD: Hvorfor en VISION?

Det er en vigtig opgave at passe på vores klima, miljø og natur, og det er et fælles ansvar, hvor alle skal være med til at løfte deres del. Det gælder for forbrugerne og for produktionsvirksomhederne, herunder for landbruget.

Der er dermed behov for at vise en vej for, hvordan landbruget kan udvikle sig i en mere bæredygtig retning, hvor driftens belastning af det omgivende miljø mindskes.

Aftalen om et Grønt Danmark viser, at der er bred opbakning til markante ændringer af landbruget i Danmark, også fra landbruget selv. Men det skal ske på en måde, hvor bl.a. afgivelse af jord mødes med en rimelig kompensation. Til gengæld vil modstand mod at indgå i forandringerne blive mødt med øget regulering fra staten.

Landbrugsrådet mener, at landbrugerne på Mors skal være aktive medskabere af den grønne omstilling, hvor man selv kan beslutte, hvilke tiltag, der giver mening på egen bedrift, fremfor mere generel regulering.

Landbruget er allerede i fuld gang med at omstille sig og har været det længe. Den grønne omstilling er bare en fortsættelse af en igangværende udvikling - men i et hurtigere tempo.

ET LANDBRUG DER

UDVIKLER SIG

Landbruget i Danmark er i konstant udvikling og har altid forandret sig sammen med verden. Teknisk er der sket store landvindinger, der har forbedret hverdagen og livskvaliteten som landmand, så man er mindre bundet end tidligere. Produktionsmæssigt er landbruget blevet meget mere effektivt.

Landbrugserhvervet har meget at være stolte af, og vi er dygtige til at producere fødevarer. Men nu skal vi også blive dygtigere på andre parametre. Der er et stigende fokus på ansvarlighed overfor klima, miljø og det omgivende samfund. Gennem åben dialog, gensidig inspiration, samarbejde og et stadigt fokus på at gøre det lidt bedre hver dag, kan vi også på disse områder blive førende i verden.

Vi landbrugere vil naturen mindst lige så meget som alle andre. Vi lever i, med og af naturen og oplever naturens gang i marken i hverdagen. Derfor gør vi også allerede meget for naturen, fx ved at indgå i vådområdeprojekter, lave minivådområder, bevare og plante læhegn, lave insektbo, optimere i stalden for at nedbringe CO_2-udledningen osv. Og derfor vil vi gerne gøre endnu mere fremadrettet både i fællesskab og på vores egne bedrifter.

Vi ser grøn omstilling som en mulighed for at udvikle landbruget og blive ved med at være innovative. Hvis vores bedrifter skal være levedygtige, tidssvarende og interessante for de fremtidige generationer at beskæftige sig med, så skal de også være bæredygtige.

“Vi gør faktisk rigtig meget for at styrke naturen”

Mette Iversen, Mælkeproducent

VÅDOMRÅDE VED NEES VIG. VÅDOMRÅDER ER ET VIGTIGT REDSKAB I AT FJERNE NÆRINGSSTOFFER FRA DIFFUSE KILDER, HERUNDER LAND-BRUG. FOTO. JACOB BRUUN.

MINIVÅDOMRÅDER RENSER DRÆNVAND FOR KVÆLSTOF OG FOSFOR. FOTO. METTE IVERSEN

MÅLERE HÆNGER NED FRA LOFTET OG MÅLER BL.A. PÅ METAN OG CO_2 I STALDEN, SÅ EFFEKTEN AF FORSKELLIGE TILTAG KAN FØLGES. FOTO: NIELS HOLGER NORDENDAHL

“Jeg er landmand til fingerspidserne, men også natur-forvalter. Der skal også være plads til dyrelivet herude, ellers gider jeg ikke bo her”

Niels Holger Nordendahl, Mælkeproducent

MAN KAN VÆRE LANDMAND

PÅ MANGE MÅDER

Man kan være landmand på mange måder, både de traditionelle med dyrehold og foderproduktion, og de lidt mindre almindelige måder, hvor man fx producerer natur gennem afgræsning af arealer, eller dyrker råvarer til egen gin-produktion.

Produktsortimentet i landbruget udvider sig i disse år. Der forskes intensivt i at udvinde protein fra græs både til dyrefoder og humankonsum, fibre til komposit- og isoleringsmaterialer som erstatning for plastprodukter, og i USA er begrebet "carbon farming" opstået, hvor man arbejder meget bevidst på at lagre kulstof i jorden. Dermed udvider markederne og mulighederne for jordbruget sig også.

På Mors skal der både være plads til traditionelle svineproducenter, mælkeproducenter og dem, der driver andre former for landbrug og arbejder med nye produkter. For alle typer landbrug gælder, at man kan bevæge sig i en mere bæredygtig retning.

Klaus Kristensen driver en traditionel svineproduktion på den gård som både hans bedsteforældre og forældre har haft før ham. Han har altid gerne villet være landmand, og særligt arbejdet med dyrene interesserer ham.

Høsttid er en højtid for Klaus, selvom det ikke er forbundet med så meget socialt, som i hans barndom og ungdom. Frihed, ansvar og naturen er nogle af de mange gode ting, han sætter pris på ved at være landmand.

SMÅGRISE I TRADITIONEL FARESTALD
FOTO. KLAUS KRISTENSEN

HESTE PÅ ARBEJDE SOM NATURPLEJERE
FOTO. PIA BOE BAK

Pia Boe Bak er ikke bekymret for de omstillinger landbruget står overfor med Grøn Trepart. Hendes landbrug er bygget op omkring naturpleje, hvor hendes dyr afgræsser 400 ha jord for blandt andet Naturstyrelsen og Morsø Kommune. Hovedproduktet er forbedret biodiversitet, mens kød fra dyrene er et biprodukt.

Pia er derfor noget så sjældent som en landmand uden egen jord og dermed også uden den store investering, som jord er.

> "Idag kan man godt udfordre forståelsen af, hvad en landbruger er. Vi skal ikke låse os fast i traditioner, hvor man gør tingene fordi, sådan har vi gjort i 100 år"

Pia viser, at landbrug i dag også er at producere biodiversitet og styrke naturen

STAUNSTRUP GIN ER HJERTEBLOD FOR NIELS.
FOTO. NIELS CLAUSEN

Niels Dissing Clausen har efter eget udsagn en lidt utraditionel tilgang til landbrugsdrift. Han startede med at være både svine- og planteavler, men har siden 2022 helliget sig planteavlen og sit destilleri, som han startede i 2020.

På destilleriet producerer Niels råsprit på korn fra egne marker til gin, akvavit og whisky. Der er stor faglig stolthed forbundet med at kunne styre hele processen fra korn til flaske.

> "Det er meget sjældent, jeg bruger ordet stolthed, for det er lidt en floskel. Men der **er** rent faktisk noget hjerte i det. Det er hjerteblod, det der sker ude på marken, og det er sådan set også hjerteblod, det der sker herinde i destilleriet"

Niels er vokset op med en forestilling om, at hvis man vil være landmand, skal man have med dyr at gøre, men for Niels har det interessante været planteavlen, og det har givet en større frihed og mulighed for at være mere sammen med familien at give afkald på dyrene.

LANGSOMTVOKSENDE KYLLINGER
FOTO. JESPER CLAUSEN

Jespers Clausen har både jord og dyr. Han er den eneste kyllingeproducent på Mors, og er blevet så bidt af det, at han overvejer, om ikke kyllingerne på sigt helt skal erstatte den svineproduktion, han også har.

For Jesper giver det mening at inddrage "de lidt blødere parametre" i produktionen både for at matche forbrugernes efterspørgsel og for at fastholde og styrke dansk landbrugs renomé, som noget af det mest veldrevne landbrug i verden.

Kyllingeproduktion er i Jespers øjne mere fremtidsorienteret og bæredygtigt. Særligt når der er tale om langsomtvoksende kyllinger, der har mere plads, og hvor tilvæksten ikke forceres på samme måde, som i traditionel kyllingeproduktion.

Jesper ser også muligheder i at lade en del af sin jord indgå i natur- eller vådområdeprojekter, og eksperimenterer med reduceret jordbearbejdning.

VI INSPIRERER HINANDEN

I Landbrugsrådet har deltagerne fået meget inspiration - både fra ekspertoplæg og studieture, men i høj grad også af at mødes og kunne sparre med hinanden. Det er den sparring, der gør at idéer kan udvikle sig, og man får modet til at prøve dem af.

De åbne diskussioner i landbrugsrådet har skabt en større forståelse af hinandes forskelligheder og positioner, og derigennem bedre muligheder for at finde fælles løsninger og muligheder.

Hvis landbruget på Mors skal udvikle sig med samfundet, så er der brug for åben dialog, hvor man deler både standpunkter og erfaringer med hinanden. For det er gennem den åbne dialog, at man får øjnene op for, hvad der er vigtigt for den enkelte, og dermed får skabt mulighederne for at landbrugsproduktion og ansvarlighed overfor klima, miljø og biodiversitet kan gå hånd i hånd, og ikke bliver modsætninger.

“Det er et langt forløb i Landbrugs-rådet, hvor vi har fået sparket rigtig mange sjove idéer ind hovedet. Der er mange af dem, jeg godt kunne tænke mig at plukke i, og se hvad vi kan gøre for at blive bedre”

Niels Holger Nordendahl Mælkeproducent

STUDIETUR TIL AUSUMGAARD

LANDBRUGSRÅDET HØRTE OM GRÆSPROTEIN, BIOGAS OG SAMARBEJDET MED LOKALSAFUNDET

STUDIETUR TIL SKIBSTEDGAARD

LANDBRUGSRÅDET HØRTE OM PROJEKTET "FRA BONDEGARD TIL VILD NATUR"

STUDIETUR TIL KØBENHAVN

LANDBRUGSRÅDET BESØGTE BL.A. KØBENHAVNS UNIVERSITET OG FIK INDBLIK I FORSKNING OM SKOVLANDBRUG, BEKÆMPELSE AF SVAMPESYGDOMME, LANDSKABSFORVALTNING M.M.

LANDBRUGSRÅDET HOLDER OPLÆG

LANDBRUGSRÅDET FORTÆLLER OM ARBEJDET I RÅDET PÅ STORMØDE FOR LODSEJERE PÅ MORS

DER ER MEGET

VI KAN GØRE

Det har altid været et mål for landbrugsdriften at være innovativ, prøve nye ting af, blive klogere og udvikle sig på den baggrund. Landbrugerne på Mors skal være åbne overfor, at man godt kan gøre tingene på nye måder, og at det faktisk kan give mening økonomisk.

Flere skal se fordelene ved jordfordeling og i at arbejde med vådområder og mini-vådområder. Flere skal turde at afprøve nye dyrkningsmetoder som pløjefri dyrkning og andet, der nedbringer landbrugets negative påvirkninger af klima, miljø og biodiversitet og øger de positive påvirkninger. Eksisterende og nye teknologiske løsninger skal udbygges og afprøves. Og ressourceforbruget skal optimeres både til glæde for klima og miljø, men også for bundlinjen.

Landbruget skal medvirke til at udvikle nye værdikæder og produkter som græsprotein og fibermaterialer og derigennem udvide indtægtsmulighederne fra mere ekstensivt dyrkede arealer.

“Hvis man skal optimere sin egen bedrift, så skal man gå med på de initiativer, der byder sig. Ligger du til et vådområde eller et minivådområde, så få det sat i gang”

Niels Clausen, Planteavler

1

Vi dyrker afgrøder på den frugtbare, robuste jord og natur, klima og miljø på de øvrige jorde

Der er ingen, der har gavn af, at man bliver ved med at dyrke jorde, der er for våde eller for dårlige til at give et ordentligt udbytte. De lave jorde bliver kun vanskeligere at holde tørre i fremtiden pga. stigende grundvand og vandstand i Limfjorden. Der er mere værdi i, at lade den jord virke til gavn for miljø, klima og biodiversitet.

Så, når der tages initiativ til vådområde- og lavbundsprojekter, og man ovenikøbet kan indgå i en jordfordeling og få en mere dyrkningssikker jord i bytte, hvorfor så ikke være med?

2

Vi arbejder med de værktøjer og teknologier, der er, og øver os i nye måder at drive landbrug på

Der er en række ting, man kan gøre for at optimere sin bedrift i en mere bæredygtig retning: De løsninger inkluderer bl.a. at arbejde med fodereffektivitet, biogas, gyllekøling, metanafbrænding fra gylletanke, nitrifikationshæmmere, bovaer og fedttilsætning til køer for at reducere udledningerne fra husdyr.

På marken kan man arbejde med minimering af gødningsforbrug, fx vha. teknologi og præcisionsgødskning. Man kan også mindske sit maskin- og brændstofsforbrug ved at reducere jordbearbejdningen i form af pløjefri dyrkning, conservation agriculture eller regenerativt landbrug. Læs mere s. 20 og frem om de enkelte teknologier.

3

Vi udveksler idéer og inspirerer hinanden

Vi deler erfaringer og åbner øjnene overfor andre måder at gøre tingene på. Vi får idéer, når vi udveksler erfaringer og viden, og vi bliver klogere sammen.

Når vi deler vores viden og erfaringer, er vi selv med til at sætte vores aftryk på fremtiden.

“Vi har fået idéer sammen, og vi er blevet klogere sammen”

Mette Iversen, Mælkeproducent, om arbejdet i Landbrugsrådet

ET AKTIV FOR

LOKALSAMFUNDET

“Førhen i 60’erne fyldte landbruget en større del af befolkningen og i samfundet. I dag kan landbruget mene, hvad de vil, men det er kun en lille procentdel af den danske befolkning. Det er også derfor, vi får en kæmpestor kløft mellem det at skulle producere fødevarer, og det at skulle betale for dem”

Erik Haaber, Landbrugskonsulent & Fritidslandmand, planteavl

“Det med at fungere godt i lokalsamfundet, det gør vi meget ud af. Vi er startet op med Åbent Landbrug, og vi har haft besøg af børn og skoler. Vi har også haft sukkermajs til selvpluk, og naboer på bondegårdsbesøg med deres børnebørn. Det giver en anden forståelse for det”

Niels Holger Nordendahl, Mælkeproducent

Der er mange goder ved at bo på landet, og vi elsker at bo her.
På landet er det vigtigt at være en del af et godt og aktivt lokalsamfund.

Hvor landbruget historisk var omdrejningspunktet for det sociale liv på landet, er der nu nødvendigt aktivt at vise det omgivende samfund, hvordan landbruget bliver drevet, og hvad vi gør for at tage ansvar for vores omgivelser.

Vi som landbrugere er i mindretal. Derfor må vi udvikle os indenfor de præmisser, som samfundet omkring os sætter for en fortsat landbrugsdrift.

Vi skal arbejde på at bygge bro mellem landbruget og det omgivende samfund. Brobygningen sker ved at lukke det omgivende samfund ind i vores verden som landbrugere, og ved at lytte til andre perspektiver med et åbent sind når vi deltager i fællesskaber udenfor landbruget.

Landbruget tager meget plads - vi bruger store arealer og kører med store maskiner på vejene. Vi skal tage hensyn og gøre vores til, at det også er attraktivt for andre end landbrugere at bosætte sig på landet.

Der skal være liv på landet. og vi skal gøre vores for at være et aktiv for lokalsamfundet.

“Det er vigtigt at vise landbruget frem. Det er også en gammel kultur. Det er derfor, at Åbent Landbrug er så godt, og det at kunne vise landbruget til børnehave-børnene. For de har ikke nogen forbindelse til landbruget ellers”

Sejr Bisgaard, Deltidslandmand, planteavl.

VISION

Det er et **fælles ansvar** at tage vare på klima, miljø og biodiversitet, og landbruget skal gøre sit.

Landbrugerne på Mors skal være aktive medskabere af den grønne omstilling. Vi ser **grøn omstilling som en mulighed for at udvikle landbruget** og blive ved med at være innovative.

På Mors skal der både være plads til traditionelle svineproducenter, mælkeproducenter og dem, der driver andre former for landbrug og arbejder med nye produkter. For **alle typer landbrug** gælder, at man **kan bevæge sig i en mere bæredygtig retning.**

Vi deler erfaringer og er åbne overfor andre måder at gøre tingene på. **Vi får idéer, når vi udveksler erfaringer og viden, og vi bliver klogere sammen.** Når vi deler vores viden og erfaringer, er vi selv med til at sætte vores aftryk på fremtiden.

Det har altid været et mål for landbrugsdriften at være innovativ, prøve nye ting af, blive klogere og udvikle sig på den baggrund. **Landbrugerne på Mors skal være åbne overfor, at man godt kan gøre tingene på nye måder**.

Landbruget på Mors **arbejder med de værktøjer og teknologier, der er,** og vi øver os hele tiden i nye måder at drive landbrug på, så vi kan udvikle os i en mere bæredygtig retning.

På Mors **dyrker vi fremover afgrøder på den frugtbare, robuste jord, og natur, klima og miljø på de øvrige jorde.**

Hvis vores bedrifter skal være levedygtige, tidssvarende og **interessante for de fremtidige generationer** at beskæftige sig med, **så skal de også være bæredygtige.**

Der skal være liv på landet. og vi skal gøre vores for **at være et aktiv for lokalsamfundet og bygge bro mellem landbruget og det omgivende samfund.**

VIRKEMIDLER

VÆSENTLIGE VIRKEMIDLER TIL AT GØRE LANDBRUGET MERE KLIMA-, MILJØ- OG NATURVENLIGT

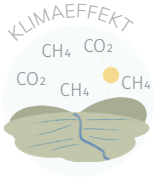

Vådområder og Lavbundsprojekter

Vådområder er effektive til at reducere udledningen af næringsstoffer og etableres primært med det formål, mens lavbundsprojekter har til formål at nedbringe udledningen af drivhusgasser og etableres på jorde med et højt indhold af kulstof. Begge typer af projekter bidrager dog positivt til begge dagsordner. Afhængig af nærheden til eksisterende naturområder og den efterfølgende forvaltning af arealerne vil der også kunne skabes mere natur og bedre biodiversitet gennem projekterne.

I begge typer af projekter ophører dræning af jorden, og en større andel af jordbunden vil derfor være iltfri, hvilket påvirker de kemiske processer i jorden og dermed udledningen af kuldixid, metan, nitrat og frit kvælstof. Forskellen består i, hvor vådt området bliver, når projektet er gennemført. I et lavbundsprojekt sigter man mod et grundvandsspejl ca. 10 cm under jordoverfladen, mens der i et vådområde skabes en lavvandet sø.

I den vandmættede jord omsættes det miljøskadelige nitrat til frit kvælstof, der udledes til atmosfæren, hvor det er uskadeligt, fremfor at blive udledt til vandmiljøet. Vandmætningen reducerer også udledningen af kuldioxid (CO_2) idet det organiske, kulstofrige indhold i jorden ikke omsættes så hurtigt, når der ikke er ilt tilstede. Bakterier vil dog fortsat nedbryde det organiske materiale, hvorved der frigives metan. Der frigives mere metan fra et vådområde end et lavbundsprojekt, men den samlede klimapåvirkning er stadig mindre end under drænede forhold.

Det er typisk enten kommunen eller Naturstyrelsen, der tager initiativ til vådområde- og lavbundsprojekter. I begge projekttyper indgår der jordfordeling, så lodsejeren kan få byttet jorden i projektområdet med højere jord, eller lodsejeren kan kompenseres for værditabet via forskellige tilskudsordninger (Morsø Landbrugsråd 2024, Eriksen et al 2020, Henricksen et al 2024).

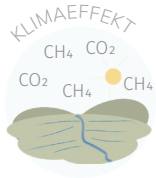

Mini-vådområder

Minivådområder renser drænvand for kvælstof ved at drænvandet ledes over i åbne bassiner, hvor næringsstofferne omsættes og sedimenteres. De kræver mellem 300 og

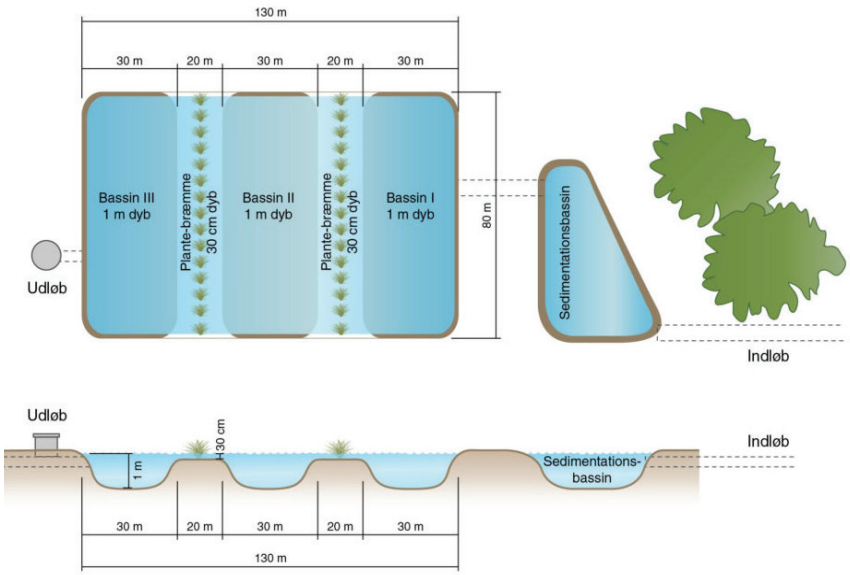

SKITSE OVER MINIVÅDOMRÅDE.
KILDE: FJORDLAND

1.000 m² i areal afhængigt af oplandets størrelse og jordbund, og skal laves ved dræn, der afvander mindst 20 ha. Minivådområder etableres af den enkelte lodsejer, og er relativt fleksible og prisvenlige. Udtagningskonsulenterne rådgiver gerne og uden beregning (Fjordland u.d.) .

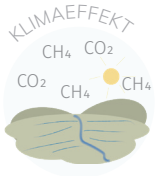

Ekstensivering

Mod et tilskud kan sammenhængende arealer på mindst 0,3 ha ekstensiveres permanent til gavn for klima, miljø og biodiversitet. Arealet skal have været landbrugsmæssigt drevet i mindst en 3-årig periode op til ekstensiveringen. Når arealet er ekstensiveret med tilskuddet må arealet ikke gødes, sprøjtes, jordbehandles eller omlægges. Desuden findes en et-årig ordning - ekstensivering med slæt, hvor man kan få tilskud til at ekstensivere omdriftsarealer (Henricksen et al 2024). Biodiversitetsmæssigt giver det mest mening at ekstensivere op ad eksisterende natur, hvor der er en rig biodiversitet, der kan sprede sig (Ejrnæs et al 2021).

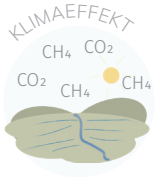

Skovrejsning

Skovrejsning kan bidrage til klimamål gennem binding af kulstof i vedmassen og til miljømål gennem ophør af gødskning og sprøjtning. Mængden og hastigheden af kulstofbining afhænger af tilvæksten, hvilket afhænger af jordbund, træart og omfanget af stressfaktorer, fx tørke og sygdomme. Vedmassen kan desuden have en klimaeffekt ved at erstatte fossile brændsler og mere klimabelastende byggematerialer. Skovrejsning har en begrænset effekt på biodiversiteten de første mange år, og en styrkelse af biodiversiteten kræver at vedmasse får lov at henfalde naturligt og derved være habitat for en række organismer. Desuden kræver det, at skoven anlægges med en varieret sammensætning af træarter, og drives naturnært uden fladeafdrifter. Dog er der en effekt i form af, at jorden efter en indledende renholdelse de første par år, henligger uforstyrret, og skoven udgør et varigt levested pga. fredsskovspligt, der bl.a. pålægges skove, der rejses med tilskud (Henriksen et al 2024).

Der gives tilskud til skovrejsning både fra Landbrugsstyrelsen, klimaskovfonden og andre fonde.

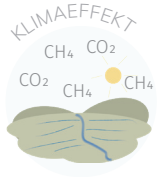

Skovlandbrug

Skov eller træbeplantninger og landbrug kan også kombineres i form af skovlandbrug. Skovlandbrug kombinerer træer og buske med markafgrøder og/eller dyrehold. Det kan dække over alt fra læhegn til landbrug i skovbunden. Skovlandbrug kan forbedre mikroklimaet, øge kulstofbindingen på et areal, forbedre adgangen til næringsstoffer mv., dog stærkt afhængigt af design og de fysiske forhold på stedet. Alt efter design kan skovlandbrug dermed have både en klima-, miljø- og natureffekt. Skovlandbrug kan også skabe større produktivitet pr. hektar, samt øge produktdiversiteten. Der vil dog ofte

KVÆLSTOFKREDSLØBET VED UDBRINGNING AF GØDNING. DET ER NITRIFIKATIONEN FRA AMMONIUM TIL NITRAT, DER FORSIKES VED BRUGEN AF NITRIFIKATIONSHÆMMERE.
ILLUSTRATION FRA AKTUEL NATURVIDENSKAB 2-2023 KAFFE OG LATTERGAS

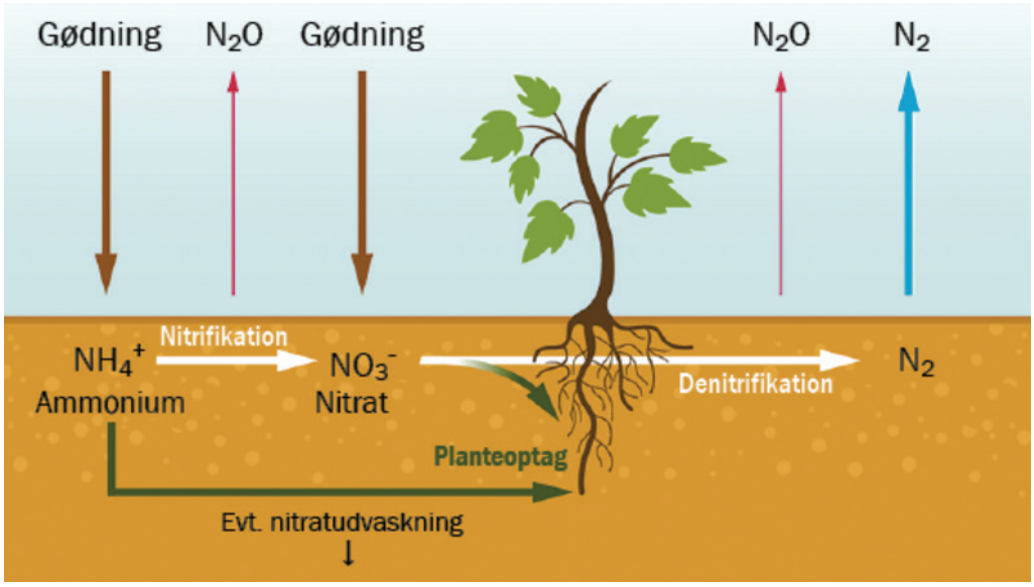

være forskellige afvejninger mellem positive og negative effekter på driften, fx i forhold til adgang med eksisterende maskinpark mv. (Jørgensen 2024).

Markdrift

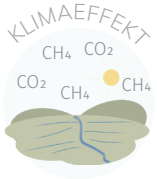

Nitrifikationshæmmere og klimaoptimeret gødningstildeling

Nitrifikationshæmmere er et klimavirkemiddel og består af forskellige kemiske tilsætningsstoffer, der kan tilsættes handels- og husdyrgødning. Her hæmmer stofferne omdannelsen af ammonium til nitrat, og det forsinker dannelsen af nitrat i jorden og mindsker udledningenn af lattergas. Produktionen af lattergas ved gødningsudbringning er dog også påvirket af udbringningsmetode, iltindholdet i den jord, gødningen udbringes på, temperatur m.m. Der er derfor også et klimapotentiale i at optimere, hvornår og hvordan gødning tildeles afgrøderne (Henricksen et al 2024). Der er desuden en dokumenteret effekt i forhold til kvælstof idet nitrifikationshæmmere fastholder en større andel af gødningen på ammoniumform, og dermed udvaskes mindre nitrat. Især på sandjord med dyrkning af majs, roer og kartofler forventes en effekt (Eriksen et al 2020). Der er ingen effekt i forhold til biodiversitet.

Præsicionsgødskning

Præcisionsgødskning går ud på at tildele gødningen præcist, så udnyttelsen maksimeres. Det gælder både i forhold til præcis spredning/placeret gødskning, så gødningen placeres tæt på afgrødens rødder, og i forhold til gradueret tildeling i forhold til behov, baseret på monitorering af planternes behov for næring. I teorien vil en sådan praksis omsætte en større andel af gødningen til forbedret vækst/udbytte, så virkemidlet er primært et miljøtiltag, men der mangler dog konkrete, målte data for at kunne dokumentere effekten (Eriksen et al 2020).

Efterafgrøder og mellemafgrøder

Eferafgrøder og mellemafgrøder skal sikre en effektiv optagelse af kvælstof om efteråret og dermed reducere udvaskning. Effektiviteten afhænger af, at afgrøden er sået tidligt nok, og om rødderne kan følge med den nedadgående vandbevægelse i sensommeren, hvilket i visse år kan være en udfordring. Ved dyrkning af efterafgrøder tilføres jorden organisk stof fra bl.a. efterafgrødernes blade og rødder, der ved nedbrydning frigiver kvælstof, der kan udnyttes af den efterfølgende afgrøde. Kulstofophobningen er beskeden, og efterafgrøder anses derfor ikke som et klimavirkemiddel. Efterafgrøder gavner jordbundsfaunen, og har dermed en beskeden biodiversitetseffekt. Efterafgrøder er lovpligtige.

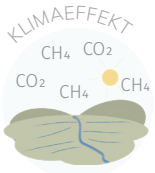

Reduceret jordbearbejdning

I følge Eriksen et al (2020) er der ingen påviselig effekt på udvaskning af næringsstoffer som følge af reduceret jordbearbejdning. Et konstant plantedække vil dog have en tilsvarende effekt som efterafgrøder, og bidrager også til at mindske erosion og dermed partikelbåren fosfor-udledning. I forhold til klima, så vil der være en gavnlig påvirkning i form af reduceret dieselforbrug, og der vil ske en øgning i kulstofkoncentrationen i de øvre jordlag. Denne effekt er dog variabel, og vurderes ikke at være af væsentlig betydning under de danske klimatiske forhold.

I forhold til natur og biodiversitet, så er der en positiv effekt på diversiteten af dyrelivet i og på jorden. Man finder flere regnorme, insekter og leddyr i jorde, der ikke forstyres af jordbearbejdning, hvilket har en afledt positv effekt på de fugle og pattedyr, der lever af disse smådyr. Samtidig får jorden en bedre struktur. Der er dog et fortsat forskningsbehov i de forskellige varianter af reduceret jordbearbejdning, der endnu er underbelyst under danske forhold (Eriksen et al 2020).

Der er en stigende interesse i såkaldt regenerativt landbrug. Der er ingen entydig definition på regenerativt landbrug, men der arbejdes med minimal jordbearbejdning, konstant jorddække, maksimal afgrødediversitet og integrede husdyr- og afgrødesystemer og recirkulation af ressourcer.

- Den minimale jordbearbejdning og kørsel med tunge maskiner har til hensigt at bevare jordstrukturen inkl. regnormegange, rodkanaler og svampehyfer, der alle har en funktion i forhold til vandinfiltration, transport af planterester, rodvækst, omsætning i jorden m.m.
- Det konstante plantedække hindrer udtøring og erosion, og sikrer føde til jordens organismer og bidrager til at mindske tabet af næringsstoffer.
- Maksimal diversitet har til formål at sikre modstandsdygtighed overfor forskellige klimatiske udsving, udnytte synergieffekter mellem arter, styrke forekomsten af nyttedyr og bestøvere m.m. Her er både tale om flere arter samtidig og sunde sædskifter.
- Princippet om integration af husdyr og planteavl går både på at styrke jord og biodiversitet gennem afgræsning og på at styrke dyrevelfærden.

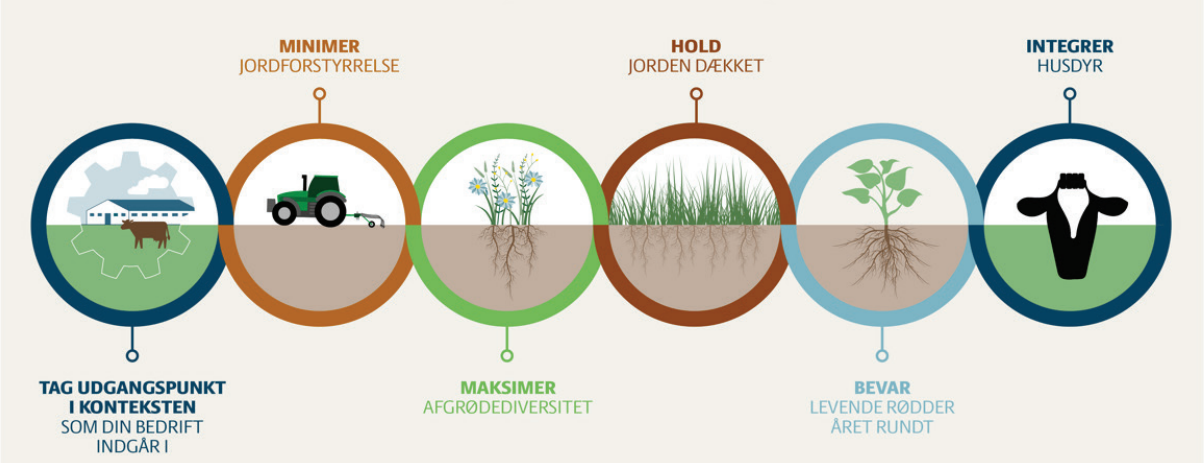

SEGES HAR DEFINERET 6 PRINCIPPER FOR REGENERATIVT LANDBRUG TILPASSET DANSKE FORHOLD, DER HAR TIL FORMÅL AT OPBYGGE ET SUNDT OG FRUGTBART JORDSYSTEM. KILDE: SEGES INNOVATION

- Princippet om recirkulering har primært til formål at skabe en mere effektiv opsamling af næringsstoffer og en større tilbageførsel af fraførte næringsstoffer og dermed et mindsket behov for tilførsel af kunstgødning. Grøn biorafinering, tilførsel af biokul mv hører under dette princip idet der er tale om lokale produkter, der indgår i en lokal kaskadeudnyttelse og erstatter importerede produkter (Jørgensen et al 2024).

EU har lanceret en 2030-strategi for sunde jorde, hvori der er mål om at regenere udpinte jorde, mindske jordforurening, øge kulstoflagring og biodiversiteten i jorden m.m. (Europa Kommissionen 2021), hvilket reduceret jordbearbejdning og regenerativt landbrug kan bidrage til at opfylde.

Afgrødevalg

Afgrødevalget kan have stor betydning for udvaskningen af kvælstof. SEGES har beregnet et nitratindeks over afgrøder og sædskifter baseret på aktuelle kvælstofnormer for afgrøderne. Indekset er beregnet på jordtyper og med en gennemsnitlig værdi på tværs af jordtyper. Nitratindekset skal gøre det muligt, at afgrødevalg og sædskifter kan blive virkemidler i kvælstofindsatsen. Heraf ses, at majs og kartofler er de afgrøder, hvor der sker den største udvaskning, mens græsser udleder langt mindre. Kornafgrøder ligger derimellem (SEGES 2021).

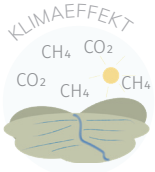

Husdyr og stalde

Biogas

Afgasning af husdyrgødning er et af de mest effektive og billigste klimavirkemidler for husdyrbrugene. Den afgassede gødning udleder mindre metan end ubehandlet gylle, samtidig med at biogassen fortrænger fossile brændsler, og der er dermed en betydelig klimagevinst (Henricksen et al 2024).. Hvis biogasanlæggende desuden fraseparerer kuldioxid (opgradering), indfanger og lagrer eller anvender den fraseparerede gas, kan

atmosfæres spares for endnu flere drivhusgasser. Også andre biomasser kan forgasses, ikke mindst halm. Bioforgasning har også en miljøeffekt i det det afgassede produkt har en højere andel mineralsk kvælstof, der ikke udvaskes i samme grad som organisk kvælstof. Endvidere har gødningen en potentielt højere virkning end ikke-forgasset gylle, og der kan derfor potentielt spares på handelsgødning (Eriksen et al 2020).

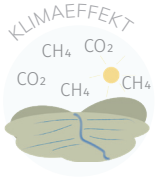

Gyllekøling og hyppig udslusning

I svinestalde er gyllekøling og hyppig udslusning særligt kombineret med bioforgasning effektive virkemidler. Nedkøling af gyllen nedsætter den mikrobielle aktivitet og dermed frigivelsen af metan. Hvis gyllen herefter bioforgasses vil der være et større gasudbytte. Samtidig producerer gyllekølingen varme, der kan anvendes i både stald og beboelse og dermed fortrænge andre varmekilder. Hyppig udslusning mindsker opholdstiden i den varmere stald til fordel for et køligere lager og dermed nedsættes den samlede metandannelse i lagertiden (Henricksen et al 2024).

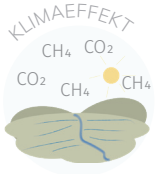

Gylleforsuring

Gylleforsuring kan anvendes både i kvæg- og svinestalde. Her tilføres gyllen svovlsyre, så der opnås en pH-værdi på 5,5, hvilket nedsætter den mikrobielle aktivitet og dermed dannelsen af metan. Biogasanlæg ønsker dog ikke at modtage forsuret gylle da det nedsætter den mikrobielle aktivitet i anlæggene, og miljøeffekterne fra svovltilsætningen er ikke klarlagt (Henricksen et al 2024).

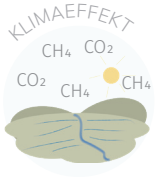

Fakkelafbrænding

Forudsat at man har et tilstrækkeligt tæt gyllelager, så der opnås en høj nok koncentration af metan, kan man lede luften fra teltoverdækningen forbi en gasafbrænder, hvorved metan brændes og der i stedet udledes CO_2, der har en væsentligt lavere drivhuseffekt end metan (Henricksen et al 2024).

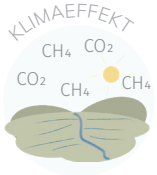

Fodereffektivitet

Der arbejdes avlsmæssigt med at øge effektiviteten af foderoptagelsen hos malkekvæg, så der skal bruges mindre foder per produceret liter mælk. Med mindre foder produceres der mindre metan i vommen

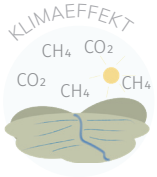

Fodertilsætning: Bovaer og fedt

Drøvtyggere danner meget metan under fordøjelsen af foderet, og det har en stor effekt, hvis man kan reducere metanproduktionen under fordøjelsen. Under omsætningen af kulhydrater i vommen dannes bl.a. brint, som forbruges af mikroorganismer, der derved

danner metan. Bovaer® er et kommercielt fodertilsætningsstof til køer og indeholder det aktive stof 3-nitrooxypropanol (3-NOP), som blokerer det sidste enzym i metandannelsen, hvormed metanudledning fra drøvtyggere reduceres med op til 30%. Bovaer skal tildeles løbende hele døgnet hver dag for at have den fulde effekt, hvilket harmonerer dårligt med græsning. Hvis man kun har køerne på græs i få timer er der dog stadig en effekt (Henricksen et al 2024). Bovaer kan ikke anvendes i økologiske bedrifter. Her kan man i stedet tilføre rapsfedt til foderet. Fedt virker ved at erstatte kulhydrater i foderet, ved at binde brint (umættede fedtsyrer som rapsfedt) og for nogle fedtsyrers vedkommende ved at hæmme de metanproducerende mikroorganismer. Reduktionen er mindre end for Bovaer. Til gengæld har gylle fra kvæg, der fodres med ekstra fedt, større biogaspotentiale (Henricksen et al 2024).

Nye produkter og markedsudvikling

Grøn bioraffinering - græsprotein

Gennem bioraffinering af græs kan man udvinde protein, der kan erstatte importerede proteinkilder, hvorved der opnås en klimagevinst fra sparet transport. Desuden kan der være en klimagevinst fra en øget kulstoflagring fra græs og en mindre gødningstildeling til græs fremfor en kornafgrøde (Henricksen et al 2024). Som nævnt er der også generelt set en lav udvaskning af nitrat fra græs sammenlignet med andre afgrøder, og der anvendes færre sprøjtemidler. Endelig kan græsarealer også potentielt bidrage positivt til biodiversiteten forudsat at de anlægges med høj diversitet. Græsdyrkning kan fungere som et alternativ til brak på arealer med højt kvælstofindsatsbehov, hvorved der fortsat kan genereres indtægter fra arealerne udover arealtilskud.

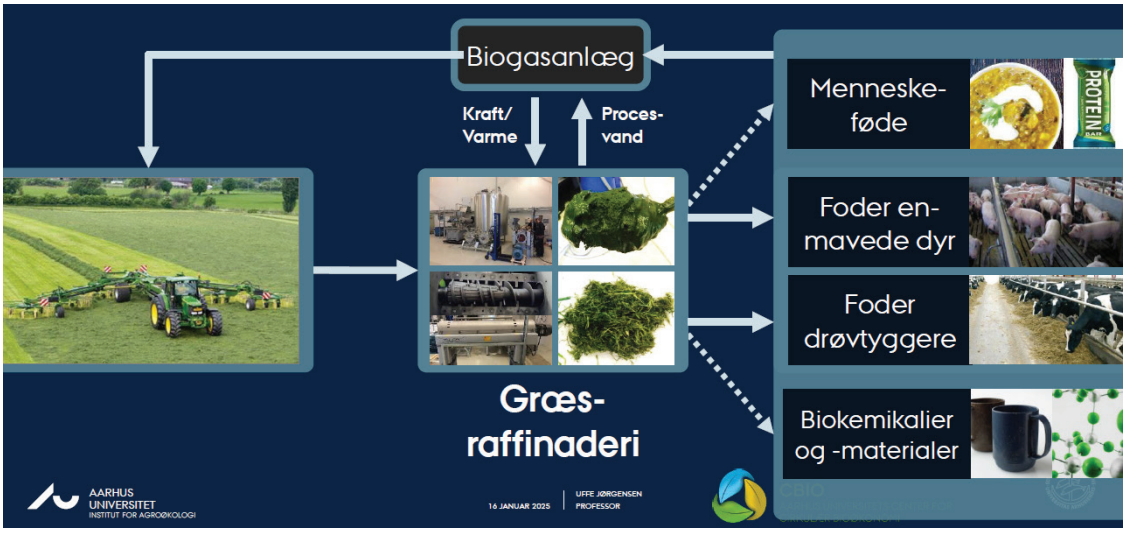

VED RAFFINERING AF GRÆS KAN DER PRODUCERES FODER TIL ENMAVEDE DYR OG POTENTIELT MENNEKSER AF DEN UDVUNDNE PROTEIN, MENS DER PRODUCERES FODER TIL DRØVTYGGERE AF DEN TILBAGEBLEVNE FIBERHOLDIGE DEL, DER OGSÅ KAN UDNYTTES TIL FIBERMATERIALER, OG DER KAN VÆRE SYNERGIEFFEKTER MED BIOFORGASNING. KILDE: OPLÆG VED UFFE JØRGENSEN FOR LANDBRUGSRÅDET 2025.

I følge ekspertudvalget for kaskadeudnyttelse nedsat i forbindelse med Grøn Trepart har bioraffinering af grøn biomasse potentiale til at blive profitabelt i stor skala og med stor volumen. Udvalget ser dog en række barierer, herunder opnåelsen af en rentabel afregningspris på grønne afgrøder - både for landmanden og bioraffinaderiet. Græsprotein er fortsat ikke prismæssigt konkurrencedygtigt, så det kan erstatte importeret soya. Opskalering og fortsat teknologiudvikling kan afhjælpe dette. Desuden kræver stabile leverancer af frisk biomasse et stærkt samarbejde mellem landmænd, transportsektor og raffinaderi. Endelig er der regulatoriske barrier fx ift. at bruge græs til bioforgasning (Ekspertudvalget for kaskadeudnyttelse 2025).

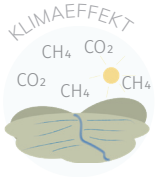

Planefiberprodukter

Byggeriet ser i stigende grad på at anvende biogene materialer for at nedbringe klimabelastningen. Også her er der ressourcer at hente i jordbruget. De biogene materialer kan f.eks. være tømmer, plademateriale eller isoleringsmateriale produceret af spåner eller fibre. En barriere for udbredelsen af biogene byggematerialer i Danmark er omkostninger til dokumentation af deres tekniske egenskaber og hastigheden, hvormed sådan dokumentation kan fremskaffes. En anden er byggevaredistributører, arkitekters, ingeniørers og håndværkeres manglende kendskab til de nye materialer (Ekspertudvalget for kaskadeudnyttelse 2025, Rasmussen et al 2022).

Afgrøder fra land af relevans for byggebranchen er træ, halm, tagrør, elefantgræs. Ca. 85% af de tagrør, der amvendes til stråtage i dag importeres, og her er der en åbenlys mulighed for at forøge den danske produktion i de kommende lavbundsområder. Stråtagets Kontor har vurderet, at 60 % af det skønnede fremtidige danske forbrug af tagrør til tækning vil kunne produceres på kun 3.000-5.000 ha. Visse arter af elefantgræs kan også benyttes til tagdækning. Også marine biomasser er relevante i byggeriet, herunder muslingeskaller, tang, ålegræs og kitin fra rejeproduktion (Rasmussen et al 2022).

Når man engang ikke længere må anvende fossile produkter, vil der være et behov for at erstatte bl.a. plastikprodukter med biogene alternativer, fx produkter lavet af plantefibre. Der arbejdes på at udnytte fiberfraktionen fra græsproteinproduktion til f.eks embalage, isolering og tekstil, se f.eks. https://biorefine.dk/.

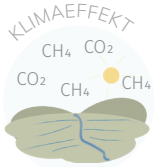

Pyrolyse

Ved pyrolyse af forskellige organiske materialer som halm, fiberfraktionen fra biogasproduktion, fast gødning fra kyllingeproduktion, m.m. kan produceres biokul, der varigt kan lagre kulstof i jorden. Biokul kan under visse forhold også have jordforbedrende egenskaber. Det er dog undtagelsen i et dansk klima for nuværende. Tanken er at benytte landbrugets overskudsbiomasser, der ved pyrolyse også omdannes til gas og bioolie, der kan bruges direkte som brændstof eller rafineres yderligere (Henricksen et al 2024).

PYRAMIDEN ILLUSTRERER PRINCIPPERNE FOR KASKADEUDNYTTELSE, HVOR BIOMASSEN FØRST SKAL UDNYTTES TIL DET MEST VÆRDIFULDE PRODUKT, HVOREFTER RESTPRODUKTERNE KAN ANVENDES TIL DE MINDRE VÆRDIFULDE PRODUKTER. KILDE: DET NATIONALE BIOØKONOMIPANEL 2024.

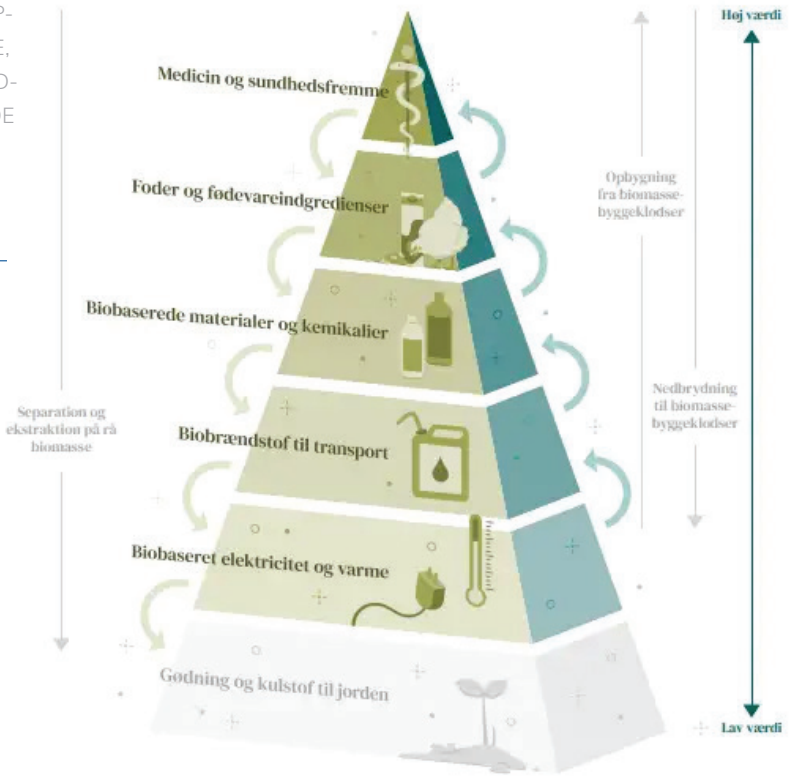

Ved pyrolyse af kyllingegødning og fiberfraktionen fra biogasproduktion opnås også en miljøgevinst i det kvælstoffet i gødningen udledes som frit kvælstof, der er uskadeligt.

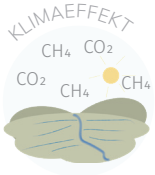

Plantebaserede fødevarer

Plantebaserede fødevarer er alle fødevarer, der produceres hovedsagligt af planter. Det gælder alt fra grøntsager, kornprodukter til fødevarer fremstillet af alger, rafineret planteprotein mm.. En omstilling væk fra animalske fødevarer mod en større andel plantebaserede vurderes at have en væsentlig klimaeffekt. En stor barriere er den usikkerhed, der er forbundet med at opdyrke et marked for nye plantebaserede produkter - både for landmanden og fødevareproducenten. Det kræver risikovillighed og mulighed for langtidskontrakter. Regeringens handlingsplan for plantebaserede fødevarer peger på etablering og styrkelse af netværk for at styrke vidensproduktion, samarbejde og udvikling af plantebaserede fødevarer, flere plantebaserede varer i de offentlige indkøbsaftaler og offentlige institutioner, en øget indsats for eksportfremme og styrkelse af produktion, forarbejdning og råvaregrundlaget gennem forskellige puljer (Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri 2023).

Flere virkemidler og mere detaljerede beskrivelser kan findes i den litteratur, der er henvist til i teksten.

HVAD GØR VI SELV?

11 FORTÆLLINGER OM GRØN OMSTILLING I LANDBRUGET

Mulighedsanalyse på bedriftsniveau - Landbrugsrådets egne bedrifter

Fjordland (2025) har i samarbejde med landbrugsrådet lavet en screening af, hvilke udfordringer og muligheder, der er for landbrugsrådets bedrifter med hensyn til at leve op til samfundets krav om reduceret klima- og miljøpåvirkning og forbedrede vilkår for natur og biodiversitet. Både udfordringer og muligheder afhænger i sagens natur af ejendommens placering i landskabet og ejerens ønsker for sin bedrift nu og fremadrettet.
Landbrugsrådet har vidt forskellige bedrifter, der spænder fra hobbybrug med få hektar til store produktionslandbrug. Nogle har fokus på at udvikle og effektivisere en traditionel produktion, andre søger nye forretningsmuligheder, og nogle overvejer at drosle ned og finde ro i en mindre intensiv drift. Fælles for alle er en åbenhed for at se sin bedrift på nye måder, og stille spørgsmålene: Hvordan ser jeg selv min rolle i fremtidens landskab? Hvor kan jeg gøre en forskel? Hvad kan mine arealer bidrage med?

Samlet set, så gør Landbrugsrådet brug af mange af de ovennævnte virkemidler: Flere har deltaget i, eller påtænker at deltage i større vådområde- og naturgenopretningsprojekter, flere har minivådområder, ekstensiverer, rejser skov, omlægger fra majs til græs, bruger teknologiske løsninger til at nedbringe klima- og miljøpåvirkninger, har vedvarende energiforsyninger og har et stort engagement i lokalsamfundet.

De følgende sider består af korte artikler, der beskriver de 11 ejendomme og hvordan de arbejder målrettet med at udvikle deres bedrifter i lyset af samfundets stigende krav til miljø-, klima- og biodiversitetshensyn.

Håbet er at andre landbrugere kan spejle sig i de 11 fortællinger og finde inspiration til at forme sin egen bedrifts fremtid og plads i lokalsamfundet. Fortællingerne er ikke opskrifter, men eksempler på, hvordan 11 mennesker hver især håndterer en tid, hvor landbruget er under forandring. Der er ingen lette løsninger, men der er en fælles vilje til at tænke nyt og finde en vej, der både tager hensyn til natur, mennesker og økonomi.

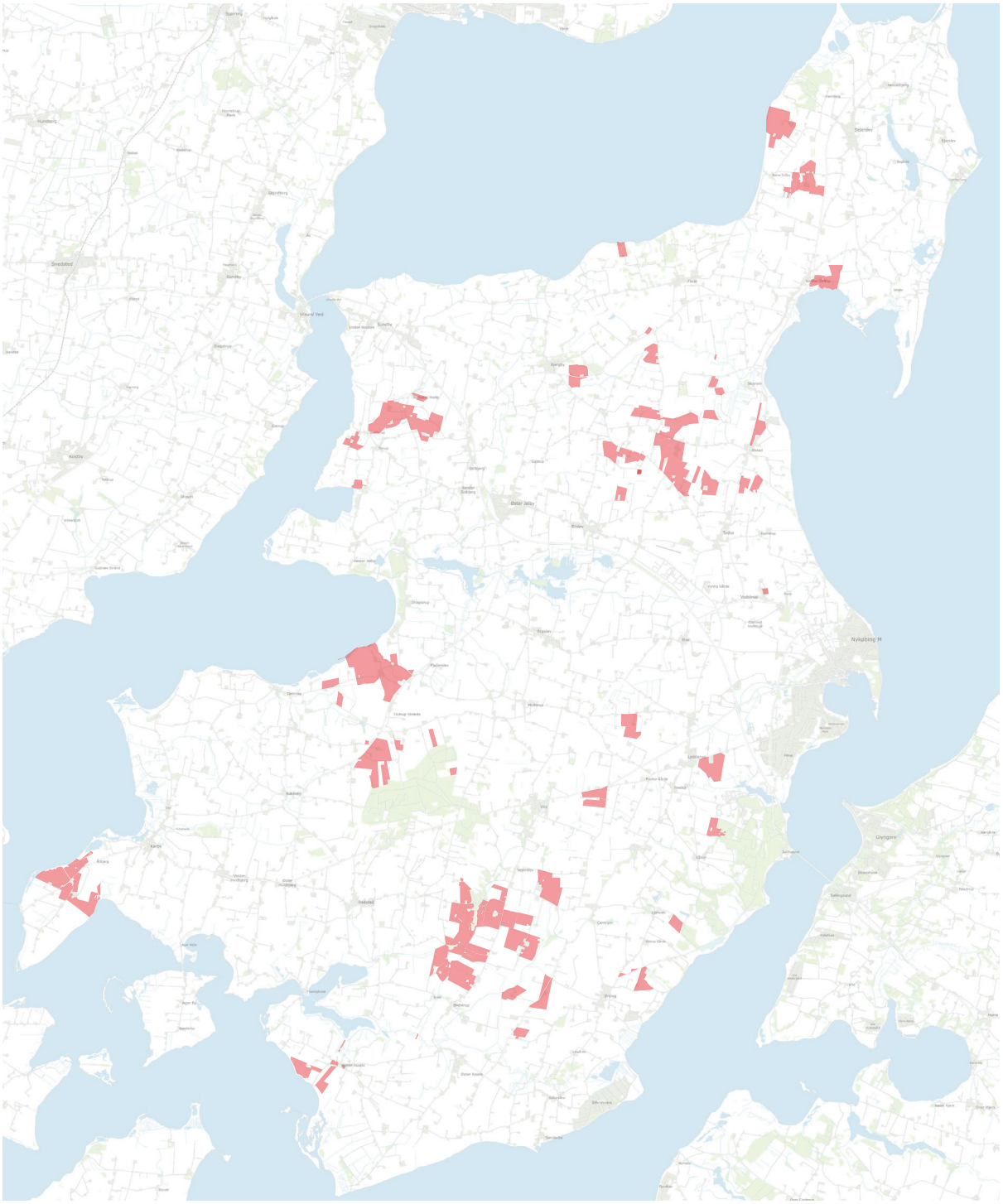

KORTET VISER, HVORDAN LANDBRUGSRÅDETS JORD ER PLACERET PÅ MORS.

Hvad kan man gøre på landet for at levere på Grøn Trepart? - Inspiration fra det nordlige Mors

Erik og Anne Marie Haaber, v. Anna Worm, Fjordland

På nordsiden af Mors med kig til Thisted over fjorden ligger en ejendom, som viser, hvordan landbrugslandet kan spille en aktiv rolle i arbejdet med natur, klima og miljø. Ejendommens jorde er i traditionel omdrift, men har aldrig haft en egentlig husdyrproduktion, og netop det åbner op for nye muligheder.

Arealerne består af tidligere overdrevsjord og et lille engareal længere mod syd, gennemskåret af Skarum Å. Terrænet er dramatisk og præget af stejle skråninger og kystnærhed, og der er en lang historik med varierende drift – fra høslæt til græsning, til mere intensiv dyrkning og nu tilbage mod natur. Der er få steder på Mors, hvor både naturgrundlaget og den landskabelige sammenhæng skaber så gode forudsætninger for biodiversitet. Flere af skråningerne har et særligt mikroklima, som kan blive varmt og tørt, og netop disse forhold er gunstige for mange af de truede sommerfugle og plantearter, som har det svært andre steder.

Arealerne har høje HNV-scorer (indikator for høj naturværdi), og både de beskyttede og ubeskyttede arealer rummer mulighed for at skabe levesteder for blandt andet engblåfugl, isblåfugl og markperlemorsommerfugl, arter som kræver blomstrende urter og ro på driften. Samtidig er stor hornugle set i området, og engblommen vokser lige i nærheden, begge arter, der trives i ekstensiv drift med plads til naturens egen rytme. Det, der gør denne lokalitet særlig, er dens placering i landskabet. Sammen med naboarealerne, hele vejen fra Hanklit til Forstkæret, er der potentielt mulighed for at etablere en stor, sammenhængende hegning med ekstensivt græssende dyr, naturlig hydrologi og lav driftspåvirkning. Et sådant projekt vil ikke blot være til gavn for ejendommens egne arealer, men kunne blive et løft for biodiversiteten på hele Nordmors.

Skarum Å, som løber gennem englodden, giver desuden mulighed for at arbejde med vandløbsrestaurering og vådlægning. Her kan man med fordel genslynge åen og lade vandet brede sig ud i ådalen. Det vil både reducere næringsstofudledning, binde CO_2 og skabe mere naturlige forhold for planter og dyr. Samtidig vil vådområdet fungere som en buffer mod fremtidige havvandsstigninger og give plads til, at strandengen kan trække ind i landet, noget, der bliver stadig vigtigere i takt med klimaforandringerne. Ejendommen er et godt eksempel på, hvordan fremtidens landbrug ikke nødvendigvis handler om produktion i klassisk forstand. Det handler om at passe på landskabet, sikre plads til naturen og bidrage til samfundets fælles klima- og miljømål.

Med de rette rammer, fx via Grøn Trepart, kan steder som dette være med til at løfte både lokal biodiversitet, klimaindsats og bosætningsmuligheder. Det kræver samarbejde og langsigtede løsninger, men potentialet er tydeligt: Her kan landbruget ikke bare være en del af problemet, men en del af løsningen.

Når fremtiden banker på - Hvad kan man som landmand gøre for at bidrage til Grøn Trepart?

Henning Bjerregaard, v. Anna Worm, Fjordland

Grøn Trepart er ikke kun en aftale mellem landbrug, miljøorganisationer og stat. Det er også en invitation til at tænke nyt, handle lokalt og se på sin bedrift med friske øjne. For mange landmænd kan det virke uoverskueligt at skulle bidrage til både klima, natur og miljø. Men eksempler fra virkeligheden viser, at man som landmand faktisk har gode muligheder for at gøre en forskel, uden at give afkald på faglighed, økonomi eller fornuft.

Et godt eksempel finder vi på Rosengård ved Ørding på Mors. Her har Henning og Marianna Bjerregaard drevet økologisk mælkeproduktion i 27 år. Ejendommen er veldrevet, græsmarkerne grønne, og køerne leverer mælk med høj sundhed og kvalitet. Men med udsigt til et generationsskifte og uden en oplagt arvtager har familien åbnet blikket for nye veje. På Rosengård er en del af arealet tidligere eng og mose, og der er stadig spor af tørvegravning og gamle afvandingssystemer. Det gør området oplagt til et lavbundsprojekt, hvor man både kan reducere CO_2-udledning og mindske udvaskning af næringsstoffer. Åen, som løber i kanten af engarealet, er allerede udpeget til indsats i vandplanen, og et fremtidigt projekt kunne kombinere genslyngning, hævning af vandspejlet og etablering af ny natur i ét samlet greb.

For landmanden betyder det mulighed for at få erstatning for arealer, der alligevel står over for klimaafgift fra 2028 og samtidig give noget tilbage til naturen og fjorden. Ejendommen ligger i et område med særlige drikkevandsinteresser og i et indvindingsopland. Den økologiske drift med græs som hovedafgrøde og begrænset input betyder, at ejendommen allerede i dag har en lav miljøbelastning. Det er et godt udgangspunkt for at indgå i de grønne løsninger, som Grøn Trepart sigter mod; en drift der både producerer og beskytter.

Samtidig har Rosengård været en aktiv del af det lokale fællesskab, og det er netop denne lokale forankring, som mange af fremtidens løsninger skal bygges på. Det handler ikke kun om at tage jord ud, det handler om at lægge jord til nye fællesskaber og nye måder at bruge landbrugslandet på. At tænke i nye muligheder kræver mod, særligt hvis man står midt i en travl hverdag, eller hvis man som på Rosengård står foran et generationsskifte. Men erfaringerne herfra viser, at det kan lade sig gøre. Ved at kombinere viden om bedriftens potentialer med de muligheder, som Grøn Trepart rummer fx lavbundsprojekter, naturudlæg, og bedre udnyttelse af mælkeproduktionens miljøprofil, kan man som landmand tage aktivt medejerskab i den grønne omstilling.

Det kræver ikke, at man lægger hele gården om. Men det kræver, at man stiller spørgsmålene: Hvor kan jeg gøre en forskel? Hvad kan mine arealer bidrage med? Og hvordan ser jeg selv min rolle i fremtidens landskab?

Rosengård er ikke et særsyn, men det er et godt eksempel på, hvordan en traditionel bedrift med en stærk faglighed kan blive en del af løsningen. Ikke fordi den skal, men fordi den kan.

Fra kyllinger til kystskrænt – grøn omstilling med jordforbindelse

Jesper Hald Clausen, v. Anna Worm, Fjordland

Grøn Trepart handler om at bringe landbrug, natur og klima tættere sammen. Men hvad betyder det i praksis, for en konkret landmand, på en konkret bedrift? På Mors har Jesper Hald Clausen arbejdet sig frem til svaret over mere end 25 år, og hans historie rummer vigtig inspiration til andre, der står midt i overvejelser om fremtid, drift og bæredygtighed.

Jesper overtog sin gård i 1999 og driver i dag 160 ha, heraf størstedelen på egne jorde. Produktionen er delvist omlagt fra svin til slagtekyllinger, og med solceller og varmegenvinding dækker han i dag omkring en tredjedel af sit energiforbrug selv. Bedriften drives effektivt, med ansatte, boligudlejning og blik for både økonomi og lokale relationer.

Men det er ikke kun i staldene og på maskinparken, at udviklingen har sat ind. Jesper har øje for de natur- og klimamæssige potentialer i landskabet, ikke mindst omkring Hanstholm Kær og kystskrænten i nord. Her findes beskyttet natur, høj biodiversitet og lavbundsjord med tørv, der både rummer klimabelastning og naturværdier. Jesper ønsker at udvikle sin bedrift og samtidig gøre den robust til fremtidens krav. Han tænker i nicheafgrøder som elefantgræs, som kan reducere kvælstoftab i sårbare områder og samtidig levere varme til fjernvarmeværket i Nykøbing. Han er interesseret i at genskabe søer og overvejer helårsgræsning, men ønsker løsninger, hvor han bevarer ejerskabet og kan indgå aktivt i plejen af arealerne.

Hanstholm Kær er oplagt til et lavbundsprojekt, hvor udtagning af drænede jorde kan mindske udledningen af CO_2 og forbedre vandmiljøet, samtidig med at sjældne arter som sump-hullæbe og markperlemorsommerfugl får bedre vilkår. Jesper ser muligheder i at samle flere lodder til én sammenhængende helhed, fx gennem jordfordeling, og skabe natur, der fungerer, også i praksis.

Jesper lægger ikke skjul på, at grøn omstilling kræver planlægning og prioritering. Men hans tilgang viser, at det ikke handler om enten-eller. Tværtimod handler det om at finde balancer mellem produktion og natur, mellem fremtid og nutid, mellem lokale hensyn og fælles ansvar.
Med blik for landskabet, ejerskab til løsningerne og vilje til at tænke i helheder er Jesper et stærkt eksempel på, hvordan landbruget kan spille med i Grøn Trepart. Ikke ved at opgive det hele, men ved at bruge det man har, til mere end én ting.

Fleksibel fremtid og grønne muligheder på Vestmors

Jesper Skriver Villadsen og Jens Martin Villadsen, v. Anna Worm, Fjordland

Foldagergaard på Vestmors er et godt eksempel på, hvordan et moderne landbrug kan arbejde målrettet med grøn omstilling og samtidig bevare handlefrihed og økonomisk balance. Ejendommen drives som interessentskab af brødrene Jesper og Jens Martin Villadsen, der er anden generation på stedet. Gennem velovervejede investeringer og gradvise opkøb har de skabt en harmonisk bedrift med 235 hektar og en besætning på 170 malkekøer.

Med både omdriftsjord og naturarealer har de mulighed for et alsidigt sædskifte og selvforsyning med grovfoder. Samtidig er ejendommen velplaceret i forhold til biogas og har et rationelt arronderet areal, der giver effektiv drift. Staldene er funktionelle, men ikke opdaterede i forhold til de kommende krav i 2034–2035, hvilket indgår som en væsentlig faktor i overvejelserne om fremtiden.

Foldagergaard arbejder bevidst med at holde flere veje åbne. Der er overvejelser om både udvidelse, salg og en mindre intensiv drift, afhængigt af både familiemæssige og regulatoriske forhold. Ejendommens økonomiske soliditet og geografiske placering giver mulighed for at vælge aktivt, uden at være presset til hastige beslutninger.

Bedriften deltager i lavbundsprojektet Tæbring Enge, hvor arealer med tørvejord forventes taget ud af drift for at reducere CO_2 og kvælstof. Der er også gjort forundersøgelser til mulige minivådområder, og både pløjefri dyrkning og alternative fodermidler, der reducerer metan, indgår som fremtidige muligheder. Den tætte beliggenhed til §3-beskyttede områder og kystnære lavbundsjorde åbner desuden for nye tiltag inden for naturpleje og klimatilpasning.

Langs fjorden ligger et stort potentiale for at udvide strandengsarealerne. Ved forventede havvandsstigninger vil det være muligt at lade naturen tage over på udvalgte arealer, hvor der allerede i dag er en høj naturværdi og §3-beskyttelse. Det kan være et vigtigt bidrag til at opfylde målene i Grøn Trepart og samtidig beskytte en af Danmarks mest sårbare naturtyper.

Skrånende arealer, der ellers kan være udfordrende for traditionel drift, vurderes i forhold til muligheder for fleksible randzoner eller ekstensivering, der kan mindske udvaskning af fosfor til vandmiljøet. På andre dele af ejendommen er skovrejsning en realistisk mulighed, særligt i nærheden af eksisterende skov, hvor den nye beplantning vil have størst potentiale for biodiversitet. Foldagergaard viser, hvordan en bedrift kan arbejde strategisk og jordnært med grøn omstilling, ikke som en samlet løsning, men som et løbende arbejde med at balancere produktion, natur og klima. Med lokal forankring og faglighed som drivkraft er bedriften et inspirerende eksempel på de muligheder, der ligger i Grøn Trepart, når den omsættes til virkelighed på markniveau.

Et andet slags landbrug – Grøn omstilling med lokalt udsyn på Østergård

Ansgar Riis Nygaard, v. Anna Worm, Fjordland

Lidt øst for Ørding ligger Østergård, en ejendom, der i dag repræsenterer en anden vej for dansk landbrug. Her er hverken store stalde med dyr eller hektar efter hektar i intensiv drift. Til gengæld er her perspektiv, lokalt engagement og en vilje til at tænke i nye roller for landbruget i en tid med klimaforandringer og forandrede forventninger.

Ejendommens ejer har gennem årtier været en del af lokalsamfundet og haft fingrene nede i både jorden og den politiske virkelighed. Efter mange års drift med jord og husdyr er der i dag 16 hektar tilbage, og disse drives nu med et nyt formål: at skabe samspil mellem landskab, klima og mennesker, i tæt samarbejde med naboer og lokale aktører.

Østergård ligger i et åbent, småbakket landskab tæt på en markant ådal, hvor både beskyttet natur, lavbundsjord og rekreative kvaliteter mødes. Her er potentiale for multifunktionelle løsninger, hvor miljø og klima går hånd i hånd med lokale interesser og hensyn til den fælles geografi. Projekter som vådområder, genslyngning af vandløb og etablering af sammenhængende natur med græssende dyr kan gøre en konkret forskel netop her, hvor jorden og landskabet tillader det.

Ejendommen er allerede på vej i den retning og fungerer som et aktiv i et område, hvor samarbejde på tværs af ejendomsskel er en forudsætning for fremdrift.

Selvom produktionen er nedskaleret, er Østergård ikke en ejendom i afvikling, snarere tværtimod. Her arbejdes målrettet med at tilpasse bygninger, energiforsyning og arealanvendelse til en ny virkelighed. Solceller, varmepumpe og elbiler er blevet en del af hverdagen. Der er også tænkt i æstetik og ansvar, nedrivning af gamle bygninger, der ikke længere bruges, er en bevidst del af arbejdet med at give landskabet et løft og skabe en mere harmonisk helhed.

Et gennemgående greb i den grønne tænkning på Østergård er brugen af jordfordeling. Ikke alene for at tilpasse driften på egen ejendom, men også som en løftestang for bredere forandringer i landdistrikterne. Jordfordeling kan være nøglen til at skabe sammenhængende naturområder, styrke adgangsforhold og forbedre driftsmæssige betingelser, alt sammen i samarbejde med naboer og lokale myndigheder.

Det er en måde at tænke fremtidens landbrug, hvor arealerne ses som en fælles ressource, der skal balanceres mellem forskellige behov, produktion, natur, rekreation og klimatilpasning.

Østergård er et godt eksempel på, hvordan mindre bedrifter stadig kan spille en stor rolle. Ikke gennem volumen, men gennem udsyn, fleksibilitet og evnen til at engagere sig i løsninger, der rækker ud over egne skel. Erfaring, lokalkendskab og vilje til at tage medansvar er centrale brikker i den rolle.

I en tid hvor meget fokus er på teknologi, skalering og specialisering, viser Østergård, at grøn omstilling også handler om helhedstænkning, æstetik og menneskelig dømmekraft. Her leveres ikke bare landbrugsprodukter, men også plads til løsninger, til glæde for både landskabet og fællesskabet omkring det.

Østergård – Et moderne landbrug i bevægelse

Klaus Kristensen, v. Anna Worm, Fjordland

Midt på Mors, tæt på fjord, eng og det åbne landskab, ligger Østergård, en alsidig og driftig landbrugsejendom med rødder i tradition og blikket rettet mod fremtiden. Her har udviklingen været støt og målrettet, men også præget af omtanke og lokal forankring. Østergård illustrerer, hvordan en moderne bedrift kan gå nye veje i samspil med natur og klima, uden at give køb på faglighed eller realisme.

Ejendommen har gennemgået en markant udvikling over de seneste to årtier. Produktionen er udvidet, markdriften professionaliseret, og både teknologi og avl er løftet til et højt niveau. Samtidig har driften løbende tilpasset sig nye krav og forventninger, ikke mindst i forhold til dyrevelfærd, energiforbrug og miljøpåvirkning.

I dag rummer Østergård både staldanlæg, solceller, maskinpark og samarbejder om naturpleje. En del af ejendommens arealer grænser op til Natura 2000-område, og der er etableret græsning og hegning som en aktiv indsats for at pleje kystnær natur. Andre arealer er ekstensiveret for at fremme biodiversitet og nedbringe udledningen af drivhusgasser. På marker tæt på gården er der fokus på optimal placering af gylle og brug af teknologi, der mindsker udvaskning og klimabelastning.

Selvom ejendommen ikke i dag står over for et generationsskifte, arbejdes der aktivt med fremtidsperspektiver. Nye krav til staldindretning og dyrevelfærd presser alle svineproducenter til at overveje, hvordan fremtidens drift skal se ud. På Østergård overvejes både fortsat husdyrproduktion, omstilling til planteavl og investering i nye natur- og energiløsninger, afhængig af rammevilkår og muligheder for samarbejde lokalt.

Et vigtigt træk ved Østergård er det langsigtede blik og viljen til at tage del i større helheder. Bedriften deltager i lokale screeningsprojekter for vådområder, følger med i udviklingen af biogas- og vindprojekter i området, og har øje for jordfordeling og fælles løsninger, der kan skabe værdi for både klima og driftsøkonomi. Samtidig dokumenteres klimadata, og der arbejdes på at integrere bæredygtighed i både beslutninger og investeringer.

Østergård viser, at grøn omstilling ikke nødvendigvis handler om at gøre alting anderledes, men om at tænke i nye retninger med udgangspunkt i det, man allerede gør godt. Det handler om at finde balancen mellem produktion og natur, mellem tradition og fornyelse. Og det handler om at kunne se både begrænsninger og muligheder i øjnene og stadig turde tage næste skridt.

Flere og flere landbrug står over for samme spørgsmål: Hvad kræver fremtiden og hvordan forbereder vi os? Østergård er et eksempel på, at der er svar at finde. Ikke færdige løsninger, men reelle erfaringer og åbne døre mod noget nyt.

Fra majs til muligheder – grøn omstilling med hjerte og retning på Nordvestmors

Mette og Klaus Poulsen Iversen, v. Anna Worm, Fjordland

På Nordvestmors, med udsigt til fjord og kuperede kystskrænter, ligger Ny Majgaard, en moderne mælkeproduktion, hvor fremtidsorienteret landbrugsdrift og stærk lokal forankring går hånd i hånd. Her drives en bedrift med 200 malkekøer, 180 kvier og 228 hektar jord, hvor grøn omstilling er tænkt aktivt ind i både den daglige praksis og de langsigtede beslutninger.

En vigtig forudsætning for at kunne omstille sig grønt er kendskabet til egne arealer, både deres potentialer og deres sårbarheder. På Ny Majgaard er arbejdet med landskab, natur og klima integreret i den måde, jorden forvaltes på. Ejendommen ligger tæt på Thisted Bredning, et område med skærpede miljøkrav, særligt i forhold til kvælstofudledning. Som en del af den grønne indsats er der etableret to minivådområder, og flere lavbundsarealer er udpeget med henblik på fremtidige tiltag.

Tilgangen er baseret på at tage ansvar for omstillingen indefra. Det handler ikke kun om at leve op til regler og krav, men om at være på forkant og aktivt forme forandringerne med afsæt i faglig indsigt og lokale forhold.

En central ændring i markbruget på bedriften har været omlægning fra majs til græs. Det gavner både klimaet og dyrevelfærden, da græs har en positiv effekt på køernes fordøjelse og mindsker klimaaftrykket. Samtidig er græs bedre egnet til lavbundsjorde og understøtter en mere robust og lokal foderstrategi.

Der arbejdes løbende med teknologiske og driftsmæssige forbedringer f.eks. i form af malkerobotter og bedre forhold for kalve, men altid med fokus på, hvad der er bæredygtigt på lang sigt. Driftens udvikling er kendetegnet ved en pragmatisk tilgang, hvor innovation kobles med omtanke.

Frem mod 2034 er der lagt en plan for ejendommen. Målet er at overdrage et sundt og veldrevet landbrug til næste generation økonomisk, miljømæssigt og menneskeligt. Gæld afvikles systematisk, og der arbejdes med langsigtede prioriteringer, som skaber frihed og handlekraft for de næste, der skal stå i spidsen for ejendommen.

Også uden for stalddøren tænkes der i langsigtede baner. Der er overvejelser om at engagere sig mere aktivt i det politiske eller organisatoriske arbejde med grøn omstilling f.eks. gennem lokale samarbejder eller deltagelse i trepartsforummer. Målet er at bidrage til, at beslutninger træffes med afsæt i praksis og virkelighedsnær viden.

Ny Majgaard er ikke en facitliste, men et inspirerende eksempel på, hvordan grøn omstilling kan se ud i praksis. Landbruget står i en tid, hvor både klima, miljø og regulering stiller nye krav, men også åbner nye døre. Bedrifter over hele landet står med lignende spørgsmål: Hvor giver det mening at ændre arealanvendelsen? Hvordan kan klimaindsatsen kombineres med drift og økonomi? Og hvilke skridt kan tages allerede nu?

På Mors er det tydeligt, at den grønne omstilling ikke blot handler om regulering og afgifter, men om livsform, identitet og ansvar. Med eksempler som Ny Majgaard bliver det klart, at nogle af de vigtigste løsninger vokser frem netop dér, hvor viden, værdier og vilje mødes.

Et landbrug i bevægelse – nytænkning med stor respekt for historien

Niels Dissing Clausen, v. Anna Worm, Fjordland

På Bjørnsagervej i det sydøstlige hjørne af Mors driver Niels Dissing Clausen et moderne planteavlsbrug med dybe rødder i lokalhistorien og med blikket rettet mod fremtiden. Som sjette generation på gården har han formået at forene tradition, forretning og naturhensyn i en ny model for, hvordan et større landbrug kan udvikles i takt med tiden.

Niels har gennem de seneste år samlet og genetableret de marker, hans tiptipoldefar i sin tid ejede, og ejendommen tæller i dag 500 ha egne jorde og yderligere forpagtede arealer. Tidligere rummede bedriften en stor slagtesvineproduktion, men den er nu afviklet til fordel for planteavl og en målrettet indsats for at skabe værdi på andre måder. I dag avles der korn, raps og frøgræs i stor skala, mens bygningerne udlejes, og en del af produktionen bruges som grundlag for Staunstrup Destilleri, der fremstiller gin af korn fra egne marker. Destilleriet er vokset frem som en del af en strategi, hvor landbruget ikke kun handler om hektarer og dyreenheder, men også om lokal forædling, oplevelsesøkonomi og nye forretningsveje.

Ejendommen er præget af en vilje til udvikling og til at gøre tingene rigtigt. Større naturprojekter er allerede sat i værk, blandt andet vådområdeprojektet ved Nees Vig, som blev realiseret ved salg og jordfordeling af 55 ha. Nye vådområder og minivådområder på andre arealer er i støbeskeen, ligesom skovrejsning på mindre egnede marker overvejes. Der arbejdes med løsninger, der både giver økonomisk mening, fremmer biodiversiteten og styrker jagtværdien i området.

Også privatlivet præger fremtiden. Planen er, at familien flytter til Nykøbing for at få glæde af byens muligheder, mens gården i højere grad bliver arbejdsplads frem for hjem. Landbruget bliver mere et arbejde end en livsstil, og strategien for ejerskabet følger med, gælden skal nedbringes, og ejendommen skal på sigt kunne drives af andre gennem forpagtning, så familiens arv kan bevares uden at kræve en fuldtidsindsats fra næste generation.

Niels' tilgang viser, hvordan et landbrug kan være både stolt af sine traditioner og åben for nye måder at skabe værdi på. Med en kombination af klassisk planteavl, naturprojekter, lokal fødevareforædling og et mere fleksibelt ejerskab peger han på en retning, som kan inspirere andre: en drift, hvor økonomi, natur og livskvalitet går hånd i hånd og hvor landbruget bevarer sin rolle som både erhverv, landskabspleje og lokal drivkraft.

Bjørnsagervej 5 viser, at man godt kan tænke nyt, uden at give slip på historien. Det er et eksempel på, at fremtidens landbrug ikke behøver at ligne fortidens og at der er mange veje til at drive en ejendom med mening og bæredygtighed, også i generation nummer seks.

Fremtidens landbrug vokser ud af traditionerne og naturen - viser vejen til et moderne og naturvenligt landbrug

Niels Holger Nordendahl, v. Anna Worm, Fjordland

På Ulleruphusevej uden for Skarum driver Niels Holger en moderne kvægbedrift med rødder fire generationer tilbage og med blikket fast rettet mod fremtiden. Her går produktion, natur og socialt ansvar hånd i hånd. Det gør ejendommen til et godt eksempel på, hvordan grøn omstilling i landbruget ikke nødvendigvis handler om at vælge enten eller, men snarere om at tænke i både og.

Niels Holger overtog gården i 1997 og har siden udvidet både bygningsmasse og besætning. I dag rummer den store kvægstald 300 malkekøer, men den er bygget med kapacitet til 600. Stalden lever allerede op til fremtidens dyrevelfærdskrav, med sand i sengebåsene og ikke mindst ekstra plads, og markerne omkring er løbende omlagt til mere græs og mindre majs for at mindske klima- og miljøaftrykket.

Men selv om bedriften er fuldt moderne, er det ikke kun effektivitet og produktionsmål, der driver arbejdet. Niels Holger har en særlig sans for det langsigtede perspektiv. Han følger aktivt med i mulighederne for at etablere minivådområder, rejse mindre skovområder og udvikle lavbundsjorde, hvor det er muligt, både som led i klimaindsatsen og som støtte til biodiversiteten.

Der har tidligere været konkrete forsøg på lavbundsprojekter, men uenighed blandt lodsejere satte planerne i bero. Det har dog ikke svækket interessen – tværtimod. “Vi er nødt til at finde løsninger, hvor produktion og naturpleje kan gå hånd i hånd. Det ene udelukker ikke det andet,” siger Niels Holger.

Ejendommens beliggenhed tæt på kysten og Skarum Enge gør den særlig relevant i forhold til fremtidens vandstandsstigninger og naturgenopretning. Områderne med højt kulstofindhold i jorden rummer potentiale for både klimaforbedring og naturudtag, og de stærke græsningsarealer kan spille en rolle i at bevare sjældne arter som engblomme og sumphullæbe, der allerede er registreret i området.

Det grønne engagement begrænser sig ikke til naturen. På gården er der plads til mennesker med særlige behov, og Niels Holger har opbygget et arbejdsfællesskab, hvor unge og sårbare får en tryg og meningsfuld hverdag. Også den næste generation er i spil, to af børnene er i gang med landbrugsuddannelse og viser interesse for at føre familievirksomheden videre.

“Man skal kunne være stolt af det, man laver,” siger Niels Holger. “For mig handler det om at drive et landbrug, der både kan give et overskud, tage hensyn til miljøet og gøre en forskel lokalt.”
Ejendommen på Ulleruphusevej 21 viser, at vejen til fremtidens landbrug ikke nødvendigvis skal asfalteres fra ny. Den kan også gå ad gamle spor, hvis man tør se på dem med nye øjne. Med tradition, nytænkning og natur som medspillere kan landbruget blive en del af løsningen, ikke problemet.

Naturforvaltning som levevej, Damgård viser vejen
- På Damgård er dyrene ikke bare husdyr, de er en vigtig del af naturen

Pia Boe Bak og Jens Bukh Jensen, v. Anna Worm, Fjordland

Naturpleje og græsning med dyr er ikke længere kun en sideaktivitet for enkelte landbrug, det er i stigende grad en selvstændig driftsgren med potentiale for både forretning og biodiversitet. På Damgård på den midterste del af Mors har Pia Boe Bak og Jens Bukh Jensen gjort netop dette til omdrejningspunktet for deres virksomhed.

Selvom selve ejendommen kun råder over godt én hektar jord, spænder deres arbejdsområde over flere hundrede hektar i kraft af forpagtningsaftaler og plejeopgaver for blandt andet kommuner og Naturstyrelsen. Deres dyr, omkring 70 kreaturer og 13 heste, afgræsser engarealer, heder og kystnære arealer på både Mors og i Thy. Det sker på steder som Fårupland, Sundby Sø, Buksør Odde, Legind vejle, Ness, Nord Mors og Klitmøller, hvor Jens og Pia sikrer, at værdifulde naturarealer ikke gror til, men i stedet bevarer eller forbedrer deres biodiversitet gennem målrettet ekstensiv græsning.

Damgård er et eksempel på, hvordan fremtidens landbrug kan se ud. Et landbrug uden nødvendigvis at eje jorden selv, men med fokus på at levere en vigtig service: Naturforvaltning med dyr. I takt med at flere lavbundsjorde, naturzoner og marginale arealer bliver taget ud af traditionel drift, stiger behovet for landmænd, som ønsker at påtage sig rollen som naturforvaltere. Det kræver viden om både dyr og biodiversitet, og det kræver en stærk praktisk sans. Jens og Pia har begge dele.

Arbejdet bygger på stor faglighed. Deres tilgang til dyrevelfærd og afgræsning er bevidst og etisk funderet. Lav dyretæthed, lange græsningssæsoner og respekt for dyrenes naturlige adfærd. Der bruges ekstensive racer, og der arbejdes med naturlige flokstrukturer og minimal indgriben. De tekniske rammer er en udfordring, når dyrene er spredt på mange lokaliteter. Der arbejdes med mobile løsninger, og fangst og transport kræver logistik og erfaring. Alligevel lykkes det at sikre god drift, samtidig med at formidling og synlighed også prioriteres højt.

For Jens og Pia handler naturpleje ikke om tilskud alene, men om reel naturkvalitet. De oplever en stigende efterspørgsel på græssende naturpleje, men også et behov for mere anerkendelse og rådgivning. Deres erfaring viser, at dyrehold i naturplejen kan være både fagligt meningsfuldt og økonomisk bæredygtigt, hvis man tænker langsigtet og samarbejder bredt.

Damgård viser, at der er plads til nye veje i dansk landbrug. Ikke alle skal nødvendigvis producere fødevarer i traditionel forstand, nogle kan i stedet forvalte natur. Med naturarealer i vækst, både som følge af politiske aftaler og klimamæssige behov, bliver der brug for flere som Pia og Jens. Husdyrholdere, der ønsker at bruge deres viden og erfaring som en aktiv del af den grønne omstilling.

På Damgård er naturforvaltning ikke et projekt. Det er en levevej. Og et bud på en fremtid, hvor landbruget og naturen igen kan vokse sammen.

Når landbruget bliver samlingspunkt
- Sejr Bisgaard viser, hvordan et mindre landbrug kan få ny relevans

Sejr Bisgaard, v. Anna Worm, Fjordland

På Mors, omgivet af åbne marker, levende hegn og historiske bygninger, ligger ejendommen Lødderupvang 27. Her har Sejr Bisgaard siden 1986 drevet et mindre landbrug med stor personlig indsats og med blikket rettet mod mere end bare produktion. Med teknisk snilde og livslang interesse for jordbrug og fællesskab har han løbende udviklet stedet til et moderne, veldrevet husmandsbrug, hvor nye idéer får lov at spire.

Selvom den tidligere svineproduktion blev lukket i 2017, står ejendommen ikke stille. Tværtimod. Sejr driver stadig markerne selv, vedligeholder maskinerne og har bygget eller renoveret størstedelen af ejendommens bygninger med egne hænder, senest et nyt maskinhus i 2022. Han har anlagt eget spildevandsanlæg, installeret en husstandsvindmølle og opretholder i det hele taget en høj teknisk og bygningsmæssig standard.

Men det er ikke kun praktisk drift, der optager Sejr. Med Arne-pension i sigte i 2026 har han begyndt at se på nye muligheder for sin ejendom, ikke som et traditionelt produktionsbrug, men som et lokalt og grønt samlingspunkt. Der er overvejelser om at leje mere jord, etablere en gårdbutik eller indrette faciliteter til besøg fra skoler, institutioner eller børnehaver. Værkstedet kunne måske åbnes for andre, der har brug for hjælp eller bare et sted at være. Det handler ikke om vækst i hektar eller dyreenheder, men om liv og mening i hverdagen.

Sejr er ikke alene med sin situation. Mange mindre landbrug står i dag uden en klar arvtager, og strukturen gør det vanskeligt at investere langsigtet. Men netop derfor er det vigtigt at se på nye og fleksible veje. Sejr overvejer også, om dele af ejendommen kunne omlægges til natur, f.eks. skov eller naturpleje, hvilket både ville støtte biodiversiteten og gøre overdragelse mere attraktiv. En omlægning til skovejendom kunne f.eks. gøre det nemmere at involvere børnebørn i fremtiden.

Ejendommen ligger i et område, hvor landbruget har ændret karakter fra aktiv produktion til en mere blandet struktur med hobbybrug, fritidslandmænd og små forpagtere. Der er også tendenser til affolkning og jordsalg uden geninvestering. Heldigvis er der på det seneste flyttet unge mennesker med børn til området. Netop i det landskab kan mindre ejendomme som Sejrs få ny betydning, som aktive noder i lokalsamfundet, hvor vedligehold, formidling og fællesskab går hånd i hånd.

Sejr Bisgaard har ikke svaret på alt, men han stiller spørgsmål, som mange står over for: Hvordan bruger man sin ejendom, når den traditionelle drift ikke længere er nok? Hvordan kan man give noget videre, både til næste generation og til det fællesskab, man selv er en del af?

Lødderupvang 27 viser, at selv et mindre landbrug, uden stor produktion eller ekspansion, kan være et forbillede. Med teknisk kunnen, lokal forankring og åbent sind er der mulighed for at skabe en bæredygtig og meningsfuld fremtid, også uden at eje 100 hektar.

LITTERATUR

Ekspertudvalget for kaskadeudnyttelse. 2025. Overordnet vision og anbefalinger for kaskadeudnyttelse i den grønne omstilling – med fokus på bioressourcer fra landbrugsafgrøder og skovbrug.

Ejrnæs, R., Dalby, L. & Bladt, J. 2021. Mål og midler i landbrugets indsats for at tage ansvar for biodiversiteten i Danmarks natur. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 12 s. – Fagligt notat nr. 2021|46 https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Notater_2021/N2021_46.pdf

Eriksen, J., Thomsen, I. K., Hoffmann, C. C., Hasler, B., Jacobsen, B. H. 2020. Virkemidler til reduktion af kvælstofbelastningen af vandmiljøet. Aarhus Universitet. DCA – Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug. 452 s. – DCA rapport nr. 174 https://dcapub.au.dk/djfpdf/DCArapport174.pdf

Europa Kommissionen 2021. EU's jordbundsstaretegi for 2030. Udnyttelse af fordelene ved en sund jordbund for mennesker, fødevarer, natur og klima. [online] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DA/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0699

Fjordland. 2025. Screening af landbrugsejendomme på Mors. Projekt i regi af Plan 22+-projektet om strategisk jordfordeling på hele Mors gennem samskabelse.

Fjordland u.d. Minivådområder. Webside, set d. 3. juli 2025. https://fjordland.dk/miljoe-naturklima/minivaadomraader/

Jørgensen JR, Enni JA, Dalgaard T, Horsted K, Ingvorsen B, Jakobsen M, Jensen EH, Kongsted AG, Thorsøe MH, Kristensen HL, Pedersen LJ, Pedersen TM, Rasmussen C, Trkulja I. 2024. Regenerativt landbrug i økologisk landbrug – en vidensyntese. 117 sider. Rådgivningsrapport fra DCA – Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug, Aarhus Universitet, leveret: 31.08.2024.

Henricksen, L., Holm, M., Hvid, S.K., Hyldgaard, B., Kaiser, K., Udesen, F. 2024. Klimavirkemidler til dansk landbrug. 129 sider. SEGES Innovation P/S.

Jørgensen, R.H. 2024. ROBUST Skovlandbrug. Praktiske erfaringer med skovlandbrug. IGN Rapport, August 2024, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet, Frederiksberg. 102 s. ill.

Ministeret for Landbrug, Fødevarer og Fiskeri. 2023. Handlingsplan for plantebaserede fødevarer. Ministeriet for Landbrug, Fødevarer og Fiskeri København K

Morsø Landbrugsråd, 2024. Vidensopsamling. Foredragsrække 2023-2024. Morsø Kommune

Rasmussen TV, Thybring EE, Munch-Andersen J, Nord-Larsen T, Jørgensen U, Gottlieb SC, Bruhn A, Rasmussen B, Beim A, Thomsen MR, Munch-Petersen P, Primdahl MB, Bentsen NC, Frederiksen N, Koch M, Beck SA, Bretner M-L, Wittchen A. 2022. Biogene materialers anvendelse i byggeriet. BUILD Rapport 2022:09

Seges, 2021. Nitratindeks. Indeksering af kvælstofudvaskning i afgrøder og sædskifter. Landbrug og Fødevarer F.m.b.A., SEGES, Århus N.

MORS

MORS.DK

FJORDLAND.

Realdania

PLAN 22+

SEPTEMBER 2025